

A 60 éves Frankovics György köszöntése

Frankovics Györgytől szinte naponta érkezik telefon. A „sürgősség” oka mindig valamilyen több nemzetre is kiterjedő néprajzi probléma: a magyar *táltos* és a horvát *vedovnjak* közös vonásai, vagy a *küldött farkas* és a *vukodlak* párhuzamai, a *Zrínyi énekek* eddig nem ismert változatai... vagy a *vízi lények*, a *váltott gyerek* mitikus alakja az európai néphitben.

Frankovics György érdeklődése, publicisztikai tevékenysége széleskörű: a néprajz, az irodalom és a történelem számos ága-bogára kiterjed. Szinte alig van hónap, hét, hogy itthon és Horvátországban ne jelenne meg tollából valamilyen cikk, tanulmány, sőt időnként önálló kötet is, magyar vagy horvát nyelven. Szerkesztője az *Etnografija Hrvata u Mađarskoj* című néprajzi sorozatnak, valamint a magyarországi horvátok irodalmi, képzőművészeti folyóiratának, a *Pogledinek*.

Arra viszont még nem volt ideje, hogy saját bibliográfiáját megszerkessze. Csupán az 1997. évi néprajzi közléseinek számáról van áttekintésünk, amelynek termése harminc körüli. Ha csak húsz-huszonöt megjelent írással számolnánk is évi átlagát, eddigi közlései mindenképpen több mint félezerre tehetőek.

Mindig elcsodálkozom, honnan meríti ezt az óriási energiát, miből táplálkozik hatalmas lendülete? Forrása és hajtóereje talán az a felismerés, hogy sorsa a két nép, a két kultúra határára helyezte. A somogyi Dráva-melléken született és élt is sokáig, Olyan helyen, ahol hallatlanul gazdag ősi népi kultúra vette körül. Egy olyan hagyományos műveltség, amely ezer szállal kötődik anyanemzetéhez, ugyanakkor az ormánysági magyaréhoz, de a bővebb Kárpát-medencei kultúrához is és fordítva. Ez a néprajzi terület négy-öt évtizeddel ezelőtt szinte fehér foltnak számított, és ma is sok még a feltáratlan részlete.

A horvát és a magyar néprajztudománynak nagy nyeresége, hogy e terület kutatása Đuro Franković – Frankovics György számára egy életre szóló programot és elhivatottságot adott.

1945. december 9-én született Drávafokon. Podravina horvát parasztcsaládban nőtt fel a Dráva menti Lakócsán. Meghatározó gyermekéveit itt, ebben az ősi horvát faluban töltötte, s az általános iskolát is itt végezte el. Tizennégy éves volt, amikor Budapestre kerül, hogy az – akkor még az országban egyetlen – szerb-horvát gimnáziumában tanuljon tovább. A középiskola elvégzése után egy évig képesítés nélküli tanító volt saját falujában. 1964-1968 között Pécsen a Tanárképző Főiskola Délszláv Tanszékén folytatta tanulmányait történelem-délszláv szakos hallgatóként. *Mándoki* László, a Baranyai Megyei Néprajzi Múzeum igazgatója ösztönzésére horvát meséket, találós kérdéseket, hiedelem mondákat gyűjtött. Első tanulmányai a Janus Pannonius Múzeum Évkönyvében láttak napvilágot. Főiskolásként, *Rónai* Béla és *Király* Lajos vezetésével több somogyi és baranyai néprajzi gyűjtőúton vett részt.

Katonaidejének letöltése után nevelőtanár Ajkán, majd egy évet ismét Lakócsán tanított, s egy faluműzeumot hozott létre. Az 1970-1972 közötti időben történelem tanár volt a budapesti Szerb-Horvát Iskolában. 1973-tól kilenc évig a Pécsi Rádió Horvát Szerkesztőségének munkatársa, a Kossuth Rádió és a Zágrábi Rádió külföldön élő horvátok adásának tudósítója. Ugyanezen években a Pécsi Tanárképző Főiskolán a Horvát-Szerb Tanszék adjunktusaként népismeretet, módszertant, népköltészetet adott elő.

Az 1970-es években a magyar-jugoszláv kulturális együttműködés keretében egyéves történelmi-levéltári kutatásokat végzett Belgrádban. Később néprajzi ismereteinek kibővítése érdekében három-háromhónapos kultúrantropológiai tanulmányúton vett részt Zágrábban és Belgrádban.

Az 1980-as esztendőkből a Pécsi Rádió, későbbben a Magyar Televízió Pécsi Horvát Stúdiójának, a *Naš ekrannak* munkatársaként járta az országot, felkeresve a szórványban élő horvát kisebbségeket. Miközben az aktuális híreknek járt utána, fáradhatatlanul kutatta, gyűjtötte a néprajzi adatokat is. Óriási háttéranyaga gyűlt össze, bőséges forrásanyagból meríthet. Munkakörének szerencsés lehetőségeit felhasználva, a tévé korszerű eszközeivel számos, még élő néphagyományt is segített megörökíteni. Ezek nem csak a mai nézők, hanem a tudomány, a későbbi korok számára is felbecsülhetetlen értéket jelentenek.

Egy időben politikai feladatokra is vállalkozott. 1991-1993 között a Magyarországi Horvátok Szövetségének elnöke volt.

1993-tól szerkesztője a Magyar Néprajzi Társaság gondozásában megjelenő, nemzetiségi néprajzi kiadványsorozat *Etnografija Hrvata u Mađarskoj* című kötetének, amely 2004-ig már tizenegy kötetet számlál.

Szerteágazó kutatásainak igazán kedvenc területe a folklór és a néphit világa. Így nem véletlen, hogy a

horvát etnográfia sorozat 9. teljes kötetét a Dráva-melléki horvát hiedelem-mondáknak szenteli, a 10. viszont archaikus népi imádságokat tartalmaz, egy másik kötetben pedig a magyarországi horvát hőseket (junačke pjesme) és balladákat adja közre.

Tízet meghaladó eddigi önálló – meséket, gyermekjátékokat, mondókákat, horvát betyárócokat (csujjogatókat) és paraszti trufákat tartalmazó – kötetek mellett két népismereti tankönyv szerzője is.

Legkiemelkedőbb az a tanulmánykötete, amit 2002-ben és 2003-ban a két *Zrínyi Miklósról* (a szigeti hősről, illetve a költő-hadvezérről) *Zrínyi énekek és feljegyzések* címmel magyar és horvát nyelven jelentetett meg. A két jeles történelmi személyről szóló könyvében történelmi forrásokat és a velük kapcsolatba hozható régi és eddig ismeretlen népi epikus költészetet mutatja be. Kiss Károly óta ez a legteljesebb összefoglalója a szerb, horvát, szlovén, szlovák, magyar, latin, német irodalmi és folklór hagyatékoknak.

Habár Frankovics György hivatalosan már nyugdíjasnak számít, jelenleg is fáradhatatlanul dolgozik. Rendszeres kapcsolatot tart fenn a Horvát Akadémia Néprajzi Intézetével, és a Néprajzi Múzeummal Zág-

rában. Levelezésben van a szerbiai tudományos intézetekkel is, többek között jelenleg Ljubinko Radenković professzorral (Belgrád), akivel közösen dolgoznak a *magyar-szláv mitikus lények összehasonlító vizsgálatán*.

Néprajzi jellegű írásai többnyire a pécsi Janus Pannonius Múzeum Évkönyvében, a Zalai Múzeumok Évkönyvében, a Somogyi Múzeumok Évkönyvében, a Honismeret és a Barátság folyóiratokban, horvát és szerb tudományos szaklapokban, a pécsi Horvát Tudományos Intézet kiadványaiban, és természetesen az *Etnografija Hrvata u Mađarskoj* című tudományos sorozatban jelennek meg. Írásai értékét növeli, hogy interetnikus szempontból is fontos láncszemek, közelebb visznek a déli szláv népeket összefűző kulturális és történelmi múlt felderítéséhez.

Fáradhatatlan munkásságának egyik kulcsa bizonyára az a biztos háttér is, amit felesége és két felnőtt fia jelent a számára.

Frankovics Györgynek – Đuro Franković-nak hatvanadik születésnapja alkalmából, jó egészséget és még sok-sok évig tartó termékeny néprajzi munkásságot kívánunk!

Eperjessy Ernő

Frankovics György

A váltott gyerek

Közös örökség az európai népek folklórájában

A *váltott gyerek* képzele északon, egészen Izlandig ismeretes: megvan a Baltikumban, Németországban, Angliában és Észak-Franciaországban, délkeleten elterjedt a Kárpátokig, ismerik a nyugati és az északi orosz területen, a szlávok egy részénél, valamint – az erdélyieket kivéve – a románoknál is. A képzet eredetét valószínűleg a kelta és germán népek között kell keresni. A szláv népek közül csak azoknál ismertes, amelyek germán népekkel élnek szomszédságban. Az ilyen jellegű képzetek kimutathatók a régi zsidóknál, görögöknél és a rómaiknál is.

Német nyelvterületen a váltott gyermeket *Wechselbalg* elnevezéssel illetik, míg a hazai baranyai németek körében *Vertauschtes Kind*, illetve *Kind ausgetauscht* a neve.

A magyar hitvilágban is előfordul a *váltott gyerek* (cserélt gyerek, düdös, idétlen, szórmók, szórmamók, aggotka, vátottgyerök, aggos stb.).

Igen elterjedt a nyugati- és a keleti szlávoknál, míg a déli szláv népeknél csak az általuk lakott északi, Pannon vidékeken – Koruška (Karintia), Prekmurje, Dráva mente, Slavonija (Szlavónia), Dél-Bánát – mutatható ki. Alakja – a rendelkezésre álló adatok szerint – a balkáni részek legdélibb pontján a boszniai Szarajevótól északra fekvő Župča (Breza mellett) fordul elő. Feltételezhetjük – mivel Bosznia e része a bányákhoz és a bányászathoz kötődik, ahova más vidékekről, főként északabbról, valamint Ausztriából

érkeztek a bányászok, a hivatalnokok –, hogy a váltott gyerekről szóló hiedelmeket a délre vándorló munkavállalók hozhatták magukkal.

Az Alsó-Dráva mentén élő hazai horvátoknál *podvrščeként* emlegetik, a Felső-Dráva menti heresznyei horvátok *zamenjeno detenek*, a tőköli rácok (horvátok) *podmetnuto djetenek* nevezik a váltott gyereket, a baranyai sokácok (horvátok) és bosnyákok (horvátok) *podmečeként* tartják számon. A horvátországi Szlavóniából áttelepült, Kalocsa környéki – bátyai és dusnoki – rácok (horvátok) nem ismerik ugyan a váltott gyerek horvát elnevezésének megfelelőjét, szépszámú hiedelmeiben szólnak azonban az újszülött kicseréléséről. A szlavóniai horvátoknál (Otok) szintén *podmečeként* ismerik, de nevezik még *mali veštacnak* is a Đakovo (Diakóvár) melletti Potnjaniban, valamint Varazsd (Varaždin) környékén *podvržek* a neve.

A szerbek, főként a bánáti hérák (Zlaticai járás) *podmečeként* tartják számon.

A magyarországi szlovákok a Galga mentén *podvršt'ának* nevezik. A váltott gyerek szlovák elnevezése teljes azonosságot mutat a magyarországi Alsó-Dráva mentén élő horvátok *podvrščekével*. Ez, s a következőkben közölt szlovén és cseh elnevezések, valamint a megnevezés lengyel-ukrán-orosz egybeesése közös eredetre utal. Valószínű, hogy e képzetek megléte már a szláv pogány hitéletben megvolt,